

UDK 811.163.4(497.16)'282'374

Pregledni rad

Novica VUJOVIĆ (Nikšić)

Fakultet za crnogorski jezik i književost – Cetinje

novica.vujovic@fcjk.me

DIJALEKATSKI RJEČNICI I NJIHOV ZNAČAJ

– povodom Biblioteke *Lexicographia* –

Autor ovoga priloga polazi od činjenice da dobro urađen rječnik predstavlja presek leksičkog fonda jednoga jezika, odnosno nekog dijalekatskoga područja jednoga jezika. S obzirom na to, možemo reći da rječnici povodom kojih je nastao ovaj tekst, odnosno sabrani leksički fond, otkriva pravo bogatstvo crnogorskoga jezika. Predstavljeni rječnici iz Biblioteke *Lexicographia* Instituta, odnosno danas Fakulteta za crnogorski jezik i književnost – dragocjen su prilog montenegristici.

Ključne riječi: *crnogorski jezik, dijalekatski rječnici, leksikologija, dijalektologija*

Institut za crnogorski jezik i književnost, danas Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje, objavio je u Biblioteci *Lexicographia* pet rječnika, i to po knjigama ovim redom: *Rječnik veličkoga govora*,¹ *Njeguški rječnik*,² *Rječnik plavsko-gusinjskoga govora*,³ *Rožajski rječnik*⁴ te *Rječnik osmanske leksike barskoga kraja*.⁵ Odmah da kažemo: čini se da je pojavljivanje tih rječnika kod nas prošlo gotovo nezapaženo.

Vrijedno je primijetiti da knjige kao recenzenti potpisuju naši ugledni naučnici: Radoslav Rotković i Božidar Šekularac (knj. 1), Čedomir Draško-

¹ Branko Jokić, *Rječnik veličkoga govora*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.

² Dušan Otašević, *Njeguški rječnik*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.

³ Ibrahim Reković, *Rječnik plavsko-gusinjskoga govora*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013.

⁴ Ibrahim Hadžić, *Rječnik rožajskoga govora*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013.

⁵ Sead Šlaković, *Rječnik osmanske leksike barskoga kraja*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica – Bar, 2013.

vić i Radoslav Rotković (knj. 2), Jašar Redžepagić, Alija Džogović i Zuvdija Hodžić (knj. 3), Adnan Čirgić (knj. 4) i Jasmina Đorđević (knj. 5).

Branko Jokić je prikupljao riječi veličkoga govora s ambicijom da u prezentaciji (dijela) osnovne stare leksike (riječi) podseti na velički govor i pomoćne njegovu očuvanju, ali i da ukaže kako je ona u dobroj mjeri i dalje živa.⁶ Velička leksika ispitivana je mnogo više u radovima koji su se odnosili na govor susjednih sela ili plemena. Autor naglašava da govor Velike karakteriše, između ostalog, prisustvo specifičnoga alternanta poluglasnika, kao i veliko prisustvo riječi s fonemom *ś*. U predgovoru se govori i o slojevitosti veličke leksike. Kao primjer autorove posvećenosti prikupljanju leksike čitamo navođenje 94 (u govoru ih je sigurno još koje nijesu ušle u registar) riječi kojima se određuje karakter, odnosno moralni profil čovjeka. Veoma dragocjen prilog izučavanju jezika toga dijela Crne Gore svakako je registar toponima koje autor navodi u predgovoru (iz Velike – 144 i u Nokšićima/Novšićima/Novšiću 74 toponima).

Njeguški rječnik djelo je Dušana Otaševića koji zbog bolesti nije mogao dovršiti posao oko rukopisa, pa je sve materijale predao Institutu, odnosno Adnanu Čirgiću da ih pripremi za štampu. Otašević u predgovoru čitaće upoznaće s geografskim, istorijskim, privrednim, saobraćajnim i kulturnim prilikama njeguškoga plemena, što je u vezi i s dijalektološkim karakteristikama oblasti. Plemenski naziv se prvi put pominje 1420, a ranije je postojao naziv *Ledinac* (Njeguško polje – *Lužina*). Toponim je izveden prema hidronimu *Nelgoše*. Kaže se da je potok nestao poslije jakoga zemljotresa koji je tokom četvrtdeceenije XVI vijeka pogodio oblast Lovćena i okoline.

Publikovana građa je akcentovana i data s uobičajenim leksikografskim odrednicama. O govoru Njeguša autor veli: „Njeguški govor pripada takozvanim starocrnogorskim govorima. Tu su se slile osobine bokeljskoga govora i govora cetinjskoga tipa, te se može reći da je riječ o prelaznome govoru. I pored toga, po najbitnijim svojstvima njeguški govor uklapa se u opšecrnogorski jezički sloj.“⁷

Rječnik plavsko-gusinjskoga govora rezultat je dugogodišnjega rada slikara Ibrahima Rekovića. Na prigovore da to nije posao za njega, autor je lijepo odgovorio konstatujući da za tim poslom nijesu pošli ljudi kojima je to struka i koji su plaćeni da to rade. Reković je prikupio riječi, akcentovao ih,⁸ dao objašnjenja („Objašnjenja su uglavnom ispravna, ali pogrede nepotpuna.“⁹), kao i primjere iz upotrebe. Uz ponuđeni znatan fond leksike zabi-

⁶ Branko Jokić, n. d., str. 17.

⁷ Dušan Otašević, n. d., str. 15–16.

⁸ Akcentovao ih je Adnan Čirgić u skladu s izgovorom Ibrahima Rekovića.

⁹ Akademik Jašar Redžepagić, „Prilog proučavanju plavsko-gusinjskog duhovnog naslijeđa“, u: *Rječnik plavsko-gusinjskoga govora*, str. 382.

lježene su i fraze, kletve, blagoslovi, poslovice i izreke. Sabrana građa nosi pečat govora Plava i okoline. „Ti izrazi i reči sastavni su deo komunikacije muslimanskog, a delimično i pravoslavnog mesnog stanovništva. U tom govoru susrećemo se s nizom staroslovenskih i praslovenskih termina, takođe sa mnoštvom turskih, arapskih i persijskih reči, ili sa posuđenicama iz alban-skog, grčkog, italijanskog i jezika susednih i drugih naroda.“¹⁰

Rekovićevu knjigu kao recenzent potpisuje i Alija Džogović, dijalektolog i onomastičar, koji se više decenija bavio toponimijom i govorima plavsko-gusinjske dijalekatske zone. U njegovoj je recenziji posebno naglašena polisemičnost leksičkog materijala.

Autor rječnika govora Rožaja i okoline je Ibrahim Hadžić. I on navodi kako je vođen željom da zabilježi i sačuva od nestanka rijetke ili gotovo iščezle riječi toga područja. Da se zaključiti da je rječnik profesionalno urađen. Centralni dio knjige čini registar, no značajno je spomenuti da se u knjizi nalazi i prilog iz narodnih govora s kraćim usmenim tvorevinama i tumačenjima nekih riječi i izraza. O primjerima koje autor naziva lokalizmima rečeno je u predgovoru da se može pretpostaviti da su dominantno slovenskoga porijekla. Hadžić oblike zasvjedočene u govoru Rožaja i okoline poredi sa stanjem u *Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika* Matice srpske i *Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* Srpske akademije nuka i umetnosti (podsećamo da je nedavno objavljena 19 knjiga). Pozivajući se na neujednačenost akcenatske slike u govoru rožajškoga kraja, autor uz primjere ne stavlja znake za obilježavanje akcenata. Pitanja koja dijalektolozima nameće građa o kojoj je riječ naznačio je Adnan Čirgić u recenziji.¹¹ Na kraju, podsećamo čitaoce i proučavaoce govora Rožaja i okoline da ovu knjigu prati CD s fonozapisima izvornih govornika, uglavnom snimljenih 70-ih godina XX vijeka i to s govornicima starije dobi, tako da je riječ o izuzetno vrijednoj građi.

Rječnik osmanske leksike barskoga kraja „sadrži riječi koje je koristio obični narod u svakodnevnoj komunikaciji. Dat je i manji broj riječi albanskoga i romanskoga porijekla, koje su se često mogle čuti u govoru.”¹² Turci su dolaskom na ove prostore veliki trag ostavili ne samo u sferi kulturnoga i vjerskoga života nego su, čini se, ništa manje uticali i na jezike osvojenih naroda. Ne smetnimo s uma da orijentalizmi čine znatan dio našega leksičkog fonda. Prisutni su i u jeziku crnogorskih pisaca: podsećamo da od 14.100 ri-

¹⁰ Akademik Jašar Redžepagić, n. d., str. 382.

¹¹ Adnan Čirgić, „Iz recenzije“, *Rječnik rožajškoga govora*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013, str. 559–561.

¹² Sead Šlaković, *Rječnik osmanske leksike barskoga kraja*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica – Bar, 2013, str. 9.

ječi Njegoševa *Gorskoga vijenca* na orijentalizme „otpada oko 400“,¹³ dok ih je u *Svobodijadi* (prema Pecovu brojanju to djelo ima oko 26.000 riječi) oko 1000, odnosno „turcizmi učestvuju sa 4%“.¹⁴

U rječnik je Šlaković unio i nazive naselja i ulica, kao i izraze, izreka i pjesme Bara i okoline. Dodajmo da su uz rječnik štampana muslimanska imena i prezimena Bara i okoline XIX vijeka. Važno je napomenuti da nije riječ o adaptiranim orijentalizmima u crnogorskome jeziku, već o „petrificiranoj“ osmanskoj leksici budući da je riječ o leksici ljudi koji su komunicirali i turskim jezikom.

Podsećamo na ovome mjestu da prvi leksikografski radovi u Crnoj Gori nastaju tokom posljednje četvrtine XIX vijeka. Radovi iz toga perida objavljeni su u crnogorskim časopisima, a svim autorima je kao uzor poslužio rad Vuka Stefanovića Karadžića.¹⁵ „Ne donosi se, dakle, leksika u svoj cjelovitosti književnoj, regionalnoj ili bilo kojoj drugoj već samo diferencijalna gdje se u stvari diferencira zabilježeni leksički fond u odnosu na Vukov *Rječnik* i književni jezik.“¹⁶

Svima koji se bave kulturom, tradicijom i istorijom našega naroda rječnici iz Biblioteke *Lexicographia* nude dragocjene materijale. Riječ je, dakako, o rječnicima koji su višestruko značajni ne samo za montenegrstiku. „Dijalekatski rečnik, više nego drugi tip rečnika, ne definiše reč sa lingvističke strane, nego definiše stvarnost koju ta reč označava. On, dakle, počiva, i opstaje, na kulturnoj semiotici pa bi njegova kulturološka vrednost bila u mogućnosti rekonstrukcije kulturne semiotike ‘čitanjem’ to jest, upotrebom rečnika.“¹⁷ Informativna vrijednost dijalekatskoga rječnika, dakle, nije primarno usmjerena na govornike toga dijalekta, već prije svega čini bazu širokih mogućnosti naučnoga, prosvjetnoga i drugih pristupa tome sadržaju.¹⁸

¹³ Asim Peco, „Turcizmi u Njegoševom *Gorskom vijencu*“, *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd, 1995, str. 91. U knjizi u kojoj su objavljeni Pecovi radovi o turcizmima u *Gorskome vijencu* i *Svobodijadi* nalazimo i ovo: „Proces islamizacije, pak, bio je tijesno povezan upravo sa dolaskom Turaka na naše jezičko područje. Ali, ponavljam, to nikako nije bio i čin deslovenizacije onih koji su primili vjeru koju su nosili Turci i koji su znatno doprinijeli njenom širenju. Riječju, islamizacija nije povlačila za sobom i deslovenizaciju. To najbolje potvrđuje jezik. Na našem tlu jezik i onih koji su prihvatili islam *bio je i ostao slovenski*“ (str. 101).

¹⁴ Asim Peco, „Turcizmi u Njegoševoj *Svobodijadi*“, *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd, 1995, str. 128.

¹⁵ Detaljnije u: Branislav Ostojić, „Vuk Karadžić i prvi leksikografski radovi u Crnoj Gori“, *O crnogorskom književnojezičkom izrazu III*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2003, str. 103–119.

¹⁶ Branislav Ostojić, n. d., str. 107.

¹⁷ Nedeljko Bogdanović, „Kulturološki značaj dijalekatskih rečnika“, *Istraživanja srpskog jezika na Kosovu i Metohiji*, zbornik radova, knj. 1, Univerzitet u Prištini – Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2008, str. 16.

¹⁸ Videti: Nedeljko Bogdanović, n. d.

Mi ovde svakako polazimo od činjenice da dobro urađen rječnik predstavlja presek leksičkog fonda jednoga jezika, odnosno nekog dijalekatskoga područja jednoga jezika. Rječnik nam olakšava opis nekog govora ili rukopisa koji je nastao u toj govornoj zoni. S obzirom na to, možemo reći da rječnici povodom kojih je nastao ovaj tekst, odnosno sabrani leksički fond, otkriva pravo bogatstvo crnogorskoga jezika. Da bismo načinili valjanu analizu crnogorskoga leksičkog materijala moramo biti sigurni u autentičnost likova, kao i tačno bilježenje akcenata. Ovde imamo na umu grešku koja se potkrala Dragu Ćupiću, dugogodišnjem direktoru Instituta za srpski jezik u Beogradu, koji je konstatovao da „u Velestovu, Markovini i Zagredi nema uzlaznih akcenata, a u Zagredi bi se mogli i očekivati – i zbog etničke veze sa Čevom i zbog blizine Bjelopavlića (čiji govor ima sva četiri akcenta)“.¹⁹ Pomenuta konstatacija zaista iznenađuje s obzirom na to da se Ćupić decenijama bavio dijalektologijom te da je rođen samo desetak kilometara od pomenutih čevskih sela i sigurno je više puta bio u prilici da čuje izvorne govornike iz tih sela. Uz takve materijalne greške montenegristika se sve vrijeme suočavala i s činjenicom da su crnogorski govori decenijama bili dio plana dijalektoloških istraživanja srpskoga jezika te da je pristup registrovanim materijalima negirao postojanje crnogorskoga jezičkog identiteta. Prirodno je da i leksikografija toga doba prati kretanja oficijelne serbistike, pa se djelovalo tako da je „bilo značajnije opisati govore kao cjeline nego davati i njihovu kompletniju leksiku“.²⁰

Bogatstvo crnogorskoga jezika očuvano je i pored permanentnoga nastojanja jezičke politike i planiranja da se „lokalni“ i „arhaični“ elementi istisnu iz jezika. Jasno je da je sve što je crpljeno iz narodnih govora zaobilazilo brojne elemente karakteristične za crnogorske govore, a kako je to istiskivanje „lokalnih“ osobina u praksi izgledalo svjedoči citat: „Ovo, razumije se, nije posao pojedinca, već svih nas. Učiteljima, profesorima, svim nastavnicima našeg jezika pripada veliki dio posla na ovom polju. Dužnost je svakoga od njih da u mjestima svog rada tačno odredi odnos narodnog govora prema književnom jeziku, da tačno utvrdi neknjiževne elemente u govoru svojih učenika i da onda intenzivno dejstvuje u pravcu književnog jezika (...)“²¹ itd.

¹⁹ Drago Ćupić, „Petar Pejović, *Ozrinići – pleme Stare Crne Gore*, Beograd, 2004, 552 str. B5 formata + 7 karata“, *Onomatološki prilozi*, knj. XVIII, SANU, Beograd, 2005, str. 484. Ćupić pravilno navodi da je uz silazne akcente na prostoru čevskih sela zasvjedočen i „drugi uzlazni“, međutim za govor stanovništva Markovine nije u pravu kad veli da nema uzlaznih akcenata (taj prostor smo obišli više puta, snimali govor informatora i bilježili onomastičku građu). Da je Drago Ćupić pogriješio u određivanju akcenta u govoru Zagrede potvrdio nam je dijalektolog Adnan Ćirgić.

²⁰ Drago Ćupić, „Dijalekatski (regionalni) rečnici srpskoga jezika“, *Srpski jezik*, br. 5/1–2, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 2000, str. 703.

²¹ Milija Stanić, „Pitanje razvitka narodnih govora“, *Stvaranje*, br. 7–8, Titograd, str. 373–380.

Treba ipak dodati da dijalekatski rječnici moraju imati mnogo važniju ulogu u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju današnjeg crnogorskoga obrazovnog sistema. Mislimo da je zadatak nastavnika i sastavljača programa za osnovnu i srednju školu da čak detaljnije upoznaju s našom dijalekatskom leksikom. Naravno, to ne znači da će izučavanje tih govornih osobina ići na štetu standarda, već da će učenici razvijanjem osjećaja za crnogorsko jezičko nasljeđe s kojega je nastao standardni crnogorski jezik – izgrađivati jezičku kulturu uopšte. Dodajmo i to da je *Akcenatski savjetnik*²² već urađen i da je nezaobilazan na časovima crnogorskoga jezika.

Značajno je na osnovu sabranih materijala ispitati uticaj riječi stranoga porijekla na našu leksiku. Tako ćemo, na primjer, konstatovati da je romanizam *burilo* zasvjedočen u rožajskome, plavsko-gusinjskom i veličkome govoru, kao i u njeguškom *barelo*. Njeguški govor inače karakteriše „daleko više romanizama od bilo kojega drugog dijela podlovćenske Crne Gore“,²³ pojašnjava autor *Njeguškoga rječnika*. Orijentalizam *baglama* nalazi se u *Rječniku rožajskoga govora* i *Rječniku plavsko-gusinjskoga govora*. Germanizam *kredenac* zasvjedočen je u *Njeguškom rječniku* u obliku *kredenca*. I tako redom slijedeći višedisciplinarni pristup tom dijelu naše leksike. Ovđe je značajno dodati da su brojne riječi preuzimane iz drugih jezika te da su vremenom postale apsolutno uklopljene u sistem crnogorskoga jezika i govorni predstavnici ih ne osjećaju kao strane riječi.

Vrijedno je, uza sve navedeno, sačiniti rječnik opscene leksike, odnosno vulgarnih riječi koje su čak i onomastičari nerijetko zaobilazili i pored činjenice da je zasvjedočena u crnogorskoj toponimiji, a nekad i u nadimcima i porodičnim nadimci (ogranci, „zagranci“) itd. Onomastički aspekt naznačenoga pitanja podrazumijeva izradu crnogorskoga prezimenika rječničkog tipa, no više je od svega značajno raditi na kompletiranju registra naših toponima i izradi dijelekatske karte.²⁴ Nadalje, malo je pažnje posvećeno prikupljanju i proučavanju natpisa na nadgrobnim spomenicima (a oni dakako nose intimni porodični pečat) na starijim grobljima u Crnoj Gori. Ne treba zaboraviti terminologiju kuće i pokućstva, terminologiju poljoprivrede, religije, običaja i obreda koji žive u našem narodu. Dijalekatski rječnici pružaju uvid u antropografsku leksiku. Kako se može proučavati i klasifikovati antropografska

²² Adnan Čirgić i Jelena Šušanj, *Akcenatski savjetnik*, Ministarstvo prosvjete, Podgorica, 2013.

²³ Dušan Otašević, *Njeguški rječnik*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012, str. 13.

²⁴ Moramo spomenuti da je tome poslu čvrste temelje udario Vukić Pulević, crnogorski biolog-botaničar, koji je uz brojne radove priredio (koautorski rad s Novicom Samardžićem) monografski leksikon *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2003.

leksika pokazao je Nedeljko Bogdanović u osvrtu na takve riječi u govoru Zagarača.²⁵ Nudeći detaljnu sistematizaciju primjera (po biološkom statusu, tjelesnoj aktivnosti, djelatnosti, karakteru osobe, srodničkom statusu, nacionalnosti i mnogim drugim) Nedeljko Bogdanović konstatuje: „U tvorbi, kao i figurativnom značenju prednjače reči, neretko i tabuisane, sa područja analija i genitalija (preko 20 reči!), a iz animalnog sveta osnovu više izvedenica sa figurativnim značenjem ima pas: *pašče, paščadija, psoglav, psoglavile* (kao i: *podvirep, požmirep*).“²⁶

Dijalekatska leksikografija podrazumijeva bilježenje svih riječi (ukoliko nije riječ o terminološkom rječniku) mjesnoga govora u kojima će se svakako naći i nestandardni likovi, kao i akcenat koji odstupa od akcenatskoga sistema crnogorskoga standardnog jezika. Uspješan rad na rječnicima najčešće se može razumjeti kao koautorski zadatak. Obrada leksičkoga materijala zahtijeva odgovarajući pristup i metodološku ujednačenost. Sve se to postiže „kombinovanim delovanjem kadrovske sekcije, smišljene podele posla i postepenim sazrevanjem autorskog kolektiva, zapravo stvaranjem leksikografske škole“.²⁷ Međutim, u našem primjeru vrlo je slikovita činjenica da su se u posao izrade rječnika upustili ljudi kojima leksikologija i leksikografija nije struka. Iako u leksikografiji nije nepoznata pojava da rječnike rade nelingvisti,²⁸ između ostaloga to može biti odgovor na neaktivnost najznačajnijih naših institucija.

Crnogorski leksikografi, dijalektolozi i onomastičari mogu se naslanjati na iskustva kolega istraživača sa šire štokavske teritorije. Nama se čini da će mladi istraživači, recimo i to ovđe, najviše doprinijeti obradi tema o

²⁵ Nedeljko Bogdanović, „Antropografska leksika u *Rečniku govora Zagarača* Draga i Željka Čupića“, *Zbornik Instituta za srpski jezik SANU I, posvećeno dr Dragu Čupiću povodom 75-godišnjice života*, Institut za srpski jezik SANU, Beograd, 2008, str. 71–79.

²⁶ Nedeljko Bogdanović, n. d., str. 76. Može nam ovđe biti interesantan dio zaključka urađen na osnovu poređenja ispitivane leksike sa stanjem u govorima jugoistočne Srbije. Bogdanović veli da se u tom dijelu Srbije „ne javljaju (se) obrazovanja tipa *-onja / -ota: posronja / posrota, plećonja / plećota*; ne postoji tvorba nastavkom *-ile: praznoglavile, praznotrbile, proglavile*; nema obrazovanja na *-o: posro, prco*; nema obrazovanja na *-ov: poganov*; u Zagaraču mnogo je više obrazovanja na *-uša: povukuša, potrukuš, premiguša, premizguša, prosjakuša* (u Timoku nema ni jedne od ovih reči, ali ima namiguše!)“ (str. 76). Dužni smo ispraviti autorovu grešku načinjenu pri navođenju primjera jer u govoru Zagarača, pa i u Čupićevu *Rječniku* – postoji samo *prošakuša*.

²⁷ Mitar Pešikan, „Nevolje rada na našim opisnim rečnicima“, *Naš jezik*, knj. XVI, sv. 3, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1967, str. 197.

²⁸ U izvještajima o radu na dijalekatskim rječnicima srpskoga jezika, a u njih su ubrajani i crnogorski jezički materijali, stoji da su polovinu radili ljudi kojima lingvistika nije struka (uzeto je stanje do 2000. godine). Videti: Drago Čupić, navedeno djelo.

kojima je riječ ako se u diplomatskim, magistarskim i doktorskim radovima budu usmjeravali na originalne jezičke spomenike, te materijale iz jugoistočnih i ševerozapadnih crnogorskih govora prikupljene u saradnji s izvornim informatorima. Na ovome mjestu, a povodom objavljenih rječnika govora crnogorskoga jezika u Biblioteci *Lexicographia* Fakulteta za crnogorski jezik i književnost vrijedi podсетiti na značajno pitanje – Postoji li danas u Crnoj Gori leksikografski kadar i koliko zaista dijalektolozi rade na terenu i bilježe autentične materijale?

Publikovana građa u rječnicima koje je objavio Institut, odnosno današnji Fakultet za crnogorski jezik i književnost nosi sliku života ljudi, njihovoga trajanja kroz vjekove na prostoru koji im je nametao način života i privređivanja, đe su živjeli u stalnome dodiru s kulturama i jezicima naroda koje su zatekli, kao i onih koji su kasnije na bilo koji način dolazili u kontakt s njima. Sve što je bilo dio svijeta crnogorskoga čovjeka ugrađeno je u jezik i potvrđeno kroz bogatstvo leksike i izražajnih mogućnosti crnogorskoga jezika.

Literatura

- Bogdanović, Nedeljko: „Kulturološki značaj dijalekatskih rečnika“, *Istraživanja srpskog jezika na Kosovu i Metohiji*, zbornik radova, knj. 1, Univerzitet u Prištini – Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2008, str. 16.
- Bogdanović, Nedeljko: „Antropografska leksika u *Rečniku govora Zagarača* Draga i Željka Čupića“, *Zbornik Instituta za srpski jezik SANU I, posvećeno dr Dragu Čupiću povodom 75-godišnjice života*, Institut za srpski jezik SANU, Beograd, 2008, str. 71–79.
- Čirgić, Adnan: „Iz recenzije“, *Rječnik rožajskoga govora*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013, str. 559–561.
- Čupić, Drago: „Petar Pejović, *Ozrinići – pleme Stare Crne Gore*, Beograd, 2004, 552 str. B5 formata + 7 karata“, *Onomatološki prilozi*, knj. XVIII, SANU, Beograd, 2005.
- Čupić, Drago: „Dijalekatski (regionalni) rečnici srpskoga jezika“, *Srpski jezik*, br. 5/1–2, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 2000.
- Hadžić, Ibrahim: *Rječnik rožajskoga govora*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013.
- Jokić, Branko: *Rječnik veličkoga govora*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.
- Otašević, Dušan: *Njeguški rječnik*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.

- Ostojić, Branislav: „Vuk Karadžić i prvi leksikografski radovi u Crnoj Gori“, *O crnogorskom književnojezičkom izrazu III*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2003, str. 103–119.
- Peco, Asim: „Turcizmi u Njegoševom *Gorskom vijencu*“, *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd, 1995, str. 90–118.
- Peco, Asim: „Turcizmi u Njegoševoj *Svobodijadi*“, *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd, 1995, str. 119–129.
- Pešikan, Mitar: „Nevolje rada na našim opisnim rečnicima“, *Naš jezik*, knj. XVI, sv. 3, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1967, str. 193–204.
- Redžepagić, akademik Jašar : „Prilog proučavanju plavsko-gusinjskog duhovnog nasljeđa“, u: *Rječnik plavsko-gusinjskoga govora*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013, str. 381–384.
- Reković, Ibrahim: *Rječnik plavsko-gusinjskoga govora*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013.
- Stanić, Milija: „Pitanje razvitka narodnih govora“, *Stvaranje*, br. 7–8, Titograd, str. 373–380.
- Šlaković, Sead: *Rječnik osmanske leksike barskoga kraja*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica – Bar, 2013.

Novica VUJOVIĆ

DIALECT DICTIONARIES AND THEIR SIGNIFICANCE

– On *Lexicographia* book edition –

The author of this paper starts his analysis from the premise that a well-made dictionary is a cross section of the lexicon of a language or a dialect of a language. In this context, we can say that the dictionaries which provoked this paper, or the gathered lexicon, reveal the true wealth of the Montenegrin language. The dictionaries published within the *Lexicographia* book edition of the former Institute and now Faculty for Montenegrin Language and Literature are a valuable contribution to the study of the Montenegrin language.

Key words: *Montenegrin language, dialect dictionaries, lexicology, dialectology*